

Як брати з Азова тікали

Марія Пригара

То не бій гримить, не пищалі б ють рано в кам'янистім городі Азові. То люте турецький намісник Сулейман-паша, верещить не своїм голосом, сипле ляпаси слугам і дозорцям, що стоять перед ним на колінах.

Проспали, проґавили ледачі дозорці! Три невільники, три брати з України втекли цієї ночі. Вкрали із стайні двох найбистріших коней, вивели крізь потайну хвіртку в мурі — і шукай вітра в полі! Ще й шиті золотом жупани самого паші й дорогі ятагани з дамаської сталі прихопили на згадку.

Десяток найкращих кіннотників вирядив паша навздогін за втікачами, звелів привезти хоч живих, хоч мертвих. Та надвечір повернулися кіннотники ні з чим. Нікого вони не наздогнали й не бачили, навіть слідів не знайшли. Степ широкий, кінця-краю немає, хто ж його зна, куди подалися бранці.

Але вже прохолов од першого гніву паша, махнув рукою: "Однаково пропадуть од спраги, клятї гяури! Здохнуть, а не знайдуть дорогою води ні собі, ні коням..."

... А втікачі вже далеко. Помалу їдуть курним степом, шкодуючи зморених коней. Довгий шлях позаду, можна й не поспішати...

Та чого їх тільки двоє? Чого мовчать, бояться глянути один одному в очі?

Не самі тікали вони з неволі, був з ними ще й найменший брат. Але собі вивели коней із стайні брати, а про меншого й не згадали. І кинувся сердега бігти в пїтьмі наосліп, ледве дихаючи, доганяв верхівців, доки не змилювався середульший, підхопив у сідло. Та як стихив ходу наморений кїнь, важко носячи боками, сказав середульший, одвернувшись:

— Рятуйся сам, кїнь двох не вивезе...

І кинув брата серед степу, став доганяти старшого, що, припавши до кїнської шиї, мов навіжений, скакав уперед, ніби сотню бусурменів чув за собою.

Де й узяв сили піший-пішаниця — наздогнав братів до схід сонця.

— Брати мої рідні! — благав, підбігаючи. — Візьміть поміж коні! Поскидайте тороки, щоб легше було... Хоч верстов зо три провезіть, покажіть дорогу. Сам не добіжу... загину...

Мовчать обидва, хоч би слово мовили. А найменший не відстає, хрипко дише, хапається за стремена.

— Хто там буде тороки скидати, тебе між коні брати! — понуро озвався старший брат. — Ні самі не втечемо, ні тебе не вивеземо. Притомляться коні — чи татари доженуть, чи турки: усіх нас трьох посічуть, на мак порубають. Тобі, пішому, легше сховатися. Пусти стремено!

Сполотнів найменший.

— Брати мої! Хоч одне милосердя майте до мене! Не хочете між коні взяти, самі ятаганами отут зарубайте. Краще зразу трупом лягти, ніж без хліба, без води в степу

погибати. Тільки ж поховайте мене, не дайте хижому звіру на поталу...

Похнюпився середульший, а старший каже:

— Не зведеться рука свою, рідну кров пролити... Що це ти надумав, брате! Не журиш: як жив-здоров будеш, і сам до батька-матері прибудеш.

Та й погнав коня не оглядаючись. Ледве встиг піший-пішаниця гукнути:

— Браття! Хоч віття тернове рубайте, по шляху розкидайте! Може ж, я знатиму, де йти...

А що далі гукав, того брати вже не чули.

Мовчки їдуть вони степом, бояться й здумати про те, що вчинили. Бо відколи світ стоїть, не чувано такого, щоб козак козака в біді покинув, та ще й рідного брата!

А сонце пече навмируще. Сушить груди спрага: ні озерця ніде, ні струмочка.

Та що це? Замигтіли на обрії дерева, розлилася річка широким плесом. Колишуться пір'ясті гілки, мерехтять ХВИЛІ — підійди, подорожній, напийся досхочу, обмий побиті ноги!

Глянули втікачі й одвернулися. То не річка — то марево! Дмухнув вітер, усе розвіяв: і воду, й дерева.

Чи багато проїхали, чи мало — наче вітерцем подихнуло. Аж тут заіржав кінь під старшим братом, став хапати ніздрями той гарячий вітер. І сам звернув ліворуч, побіг чвалом до глибокої балки, що темніла вдалині.

Росте в балці чіпкий глід і колюча тернина, а на дні жовтіє пісок: певне, по весні біг потічок. Став старший брат ятаганом рити пісок — чи не доріється до води.

Та середульший не дивиться, не хоче йому помагати. Рубає тернове віття й розкидає в степу. А в самого серце щемить: що вже воно доможеться!

Старший рив-рив, дорився до води. Сяк-так коні напоїв, сам напився. Гука: "їдьмо, вже час!"

Зітхнув середульший, пішов до коня, похиливши голову.

— А що, брате, будемо батькові-матері казати — чи признаємось? — пита понуро.

— А те й будемо казати, що не в одного пана пробували, не разом і тікали! Як забігли уночі до брата — він слухати не схотів. Сказав: "Чого це я на видиму смерть піду?! Лучче отут, на чужині, буду щастя-долі шукати!"

— Та хіба ж повірять?..

— Як я казатиму — повірять. Аби ти не встрягав. Батькові-матері не сто год жити. Повмирають, будемо батьківщину не на трьох — на двох паювати. Отож мовчи! Чуєш? Слово бовкнеш — голову зрубаю!

І поклав руку на кривий турецький ятаган.

Нічого не сказав середульший, сів на коня. З тим і поїхали.

А вже степ веселіший стає. Засріблівся полином, ковилою-тирсою вкрився, оперезався неширокими річками.

Веселіше й коні побігли, бо наче холодком потягло. Тільки середульший брат поспішати не хоче. Раз по раз зупиняє коня: де побачить якого кущика, рубає віття, розкидає по шляху.

Не стало кущів, жупан на собі геть пошматував, розкидав по землі зелені й жовті клапті.

Аж засміявся старший:

— Либонь, ти, брате, розуму одбіг, що без жалю дорогу одіж шматуєш. — І обсмикнув на собі шитий золотом турецький жупан. — Приїдеш додому, не буде в чому й на вулицю піти погуляти.

А піший-пішаниця далеко в степу бреде. Усе йому ввижається, що змилюсь сердились брати, стали ген-ген на горбі, його виглядають.

Хапається, сердега, біжить, ось-ось братів доганяє. Підбігає — нема нікого. Тільки бабак витріщає на горбочку круглі оченята та шумить ковила.

І знову диба пішаниця, насилу ступає закривавленими ногами. А в голові одна думка: "Ой брати мої, брати рідні! Невже ж ви мене в такій горі відцуралися? "

І раптом наступив босою ногою на колючу тернову гілку. Аж скрикнув з болю. Глянув — на землі сліди копит видко й віття розкидано — почорніле, припале пилом.

Ухопив гілку, сам собі не вірить.

— Ні, не забули! Згадали за мене! Бач, і признаку на шляху покинули. То вони, певне, через те й уперед поїхали, щоб я знав, куди йти.— І вже звеселів, бідолаха, надія йому в серце вступила.

"Може ж, врятуюся, — думає, — може, ще й побачу батька з матір'ю. А братам повік лихого слова не скажу, шануватиму їх, поки й житиму".

Шкутильга, хитаючись, усміхається до розкиданих гілок, мов дитина.

Сяк-так доплентався до балки, сповз униз.

— Це ж тут мої брати спочивали. Мабуть, і коні напували — он яку ковбаню в піску вирито. Господи! Може ж, тут ще й вода лишилася!

Підповз до піску, рив, рив — нема нічого. Усю воду сонце випило. Якби ж яму хоч гіллям зверху прикидали.

Звалився козак лицем у пісок, зомлів од спраги.

Де не взявся степовий орел, закружляв над балкою. Хилить голову набік, спускається нижче й нижче — зачув здобич.

Аж вітром од його крил у балці війнуло. Отямився пішаниця, підняв голову, махнув рукою.

— Тікай, орле! Ще я живий!.. Ще не час тобі наді мною кружляти...

Та не тіка орел, проводить козака в путь-дорогу, ширяє низько-низько, поглядає пильно: мабуть, не одного такого сіромаху в степу бачив.

Краще й не дивитися вгору. Бреде козак, похиливши голову, виглядає на землі тернове віття.

А його вже й не стало.

Коли дивиться — лежать на шляху розкидані клапті: і жовті, й зелені.

— Ой лихо! Чи не з моїх братів жупани здерто, на клапті пошматовано?! Мабуть, тут ординці пробігали, мене, пішого, на спочинку минули, а їх наздогнали. І в неволю не схотіли забрати, на смерть порубали. Коли б же хоч неживих знайти, поховати...

Ступив козак крок, ступив другий, виглядаючи зарубаних братів. А попереду бовваніє висока могила. Упав на схилі, й знеміг його важкий сон.

За ним і смерть прийшла...

Злетів на могилу гостродзьобий орел, заклекотів на весь степ, поглядаючи жовтим оком.

Прибігли вовки-сіроманці, завили, мов затужили над козаком.

А братам нічого не сталося: живі-здорові... Скачуть битим Муравським шляхом, доїжджають до річки Самари. В ній вода як сльоза — на дні кожна черепашку видно.

Зеленіє на луці трава, переткана квітками, шумлять високі очерети, похилившись над хвилею.

Наче й не було чорного степу, палючої спеки.

Спинив коня старший брат, скочив на землю.

— Станьмо тут, брате, хоч і на три дні. Пасовисько добре, вода погожа, очерети високі: є де сховатися, коли хтось наскочить. Може ж, наш піший-пішаниця сюди прибуде. Тоді візьму його на коня: хай уже моє добро пропадає — геть усе з тороків повикидаю.

Похитав середульший головою:

— Ой брате, брате! Було б тоді викидати, як він казав. Уже дев'ятий день, як воду пив, хліб їв, — досі його й на світі немає...

Чи шкода стало старшому, чи ні — змовчав, не сказав на те ні слова.

То не гуси летять, не журавлі сурмлять над битим шляхом. То їдуть брати до батьківської хати, поганяють наморені коні...

Почули тупіт батько з матір'ю, вибігли за ворота. Глянула стара мати й руки заломила:

— Сини мої, чого ж вас тільки двоє?! А де ж третій? Чи ви його в неволі покинули? Чи, може, віддали бусурменам за цю дорогу одіж, за золоту зброю?

Сполотнів старший, насилу слова вимовляє:

— Ні, мамо, ми не віддали його бусурменам. Він сам не схотів з нами тікати, в неволі лишився...

Глянула мати на середульшого:

— Чи це правда, сину?

Не витримав середульший та як заплаче!

— Ой мамо, неправда! Ми свого брата в степу покинули, без води, без хліба! Не схотіли й між коні взяти...

Ударився старий батько об поли руками:

— Ідіть же ви геть од нас, братовбивці! Бодай вас сира земля не прийняла, бодай люди забули, що ви козацького роду!

— Не кляніть його, тату! — понуро озвався старший. — То я вчинив... то я винен...

Повернув назад змиленого коня, згорбившись у сідлі, й рушив дорогою, сам не знаючи куди.